

Konferencijos dalyviams buvo suorganizuota kultūrinė programa: svečiai linkminosi ir vaišinosi liaudiškoje vakaronėje, o trečioji konferencijos diena buvo skirta totorių ir karaimų kultūrinio paveldo vietų lankymui.

Konferencijoje skaitytus pranešimus ketinama skelbti naujame „Baltų onomastikos tyrimų“ tome¹.

Veronika ADAMONYTĖ
[veronikaadamonyte@yahoo.com]

BALTISTŲ KONFERENCIJA MASARYKO UNIVERSITETE

2007 m. lapkričio 8-9 d. Masaryko universiteto (Brno, Čekija) Filosofijos fakulteto Senųjų bei modernių kalbų senųjų laikotarpių tarpdisciplininių tyrimų centre įvyko tarptautinė mokslinė konferencija *Baltų kalbos ir jų tyrimo metodų kaita*, kurioje aprėpiant laikotarpį nuo menamosios prokalbės iki XVIII amžiaus buvo gvildenami baltų kalbų, literatūrų ir kultūrų dalykai.

Konferencija prasidėjo nuo ugingos Tomášo Hoskoveco (Brno) kalbos, raginusios pasinaudoti politinės ir mokslo revoliucijų sugretinimu. Kaip politinė revoliucija prasidedanti ne tada, kai nuverčiama valdžia, o pastebėjus, kad ji jau seniai mėtosi gatvėje, taip ir mokslo re-

¹ Plg. 1-osios konferencijos pranešimų pagrindu išleistą rinkinį: Laimutis Bilkis, Alma Ragauskaitė, Daiva Sinkevičiūtė (sud.), *Baltų onomastikos tyrimai*, Vilnius: LKI, 2006, 288 p.

voliucija nebūtinai turinti prasidėti nauju teiginiu, nes ji gali prasidėti ir seną teiginį pateikus naujam tyrinėjimui. Tam reikalinga naudoti ne tik įprastus filologinio tyrimo metodus, bet ir atsižvelgti į sociologijos, filosofijos, kultūrologijos ir kitų mokslų laimėjimus, nes filologija pagrįsta tuo, kad ji kiekvieną konkretų tekstą tiria lygindama su kitais tektais, todėl ir tiriamojo teksto aprašymas priklauso nuo to, kurie tekstai bus laikomi kitais¹.

Vaidas Šeferis (Brno) pasakojo apie Donelaičio *Metų* vertimus į čekų kalbą. Pirmuoju susidomėjimą Donelaičiu užfiksuotusiu (1826 m.) buvo įvardytas Ladislavas Čelakovskis, pateikęs Donelaičio kaip puikaus poeto apibūdinimą ir išreiškęs norą išversti jo tekstus. Tokį Donelaičio perskaitymo būdą prelegentas apibūdino kaip liaudies skaitymo recepciją, o filologine recepcija pavadino Leopoldo Geitlerio (apie 1874 m.) bei Karelo Janačeko (1928 m. ką tik įkurtame Brno universitete apgynusio disertaciją „Donelaičio kirčiavimas“) susidomėjimą. Janačekas buvo apibūdinamas ir kaip mažo *Metų* fragmento vertėjas. Didesni Donelaičio vertimai į čekų kalbą buvo susieti su dviem moterų vardais: Julijos Novakovos, hegzametru išvertusios 30 eilučių fragmentą iš „Rudenio gėrybių“ (išspausdintas 1955 m.), bei Hanos Jechovos, kuri išvertė visą tekstą, išleistą Prahoje 1960 m. pavadinimu *Roční doby*. Šis vertimas pranešėjo buvo apibūdinamas kaip primenantis labiau baroko stilistikos, o ne Donelaičio puikiai perteiktos liaudies

¹ Kalbos tekstas jau paskelbtas Lietuvoje, žr. Tomáš Hoskovec, Mokslo revoliucija prasideda... seną teiginį pateikiant naujam tyrinėjimui, *Kultūros barai* 12, 2007.

kalbos pavyzdį. Šis pastebėjimas buvo parodytas Hoskoveco replika, kad nenatūrali čekų kalba gali būti siejama su smarkiai įsigalėjusių kalbos kultūros normų bėda, bei Bonifaco Stundžios iškeltu klausimu, ar rupumo/grubumo trūkumas negalėjęs būti nulemtas ir socialistinės auklėjamosios tradicijos.

Žymus čekų lingvistas Radoslavas Večerka (Brno) kalbėjo apie senosios slavų kalbos sintaksės tyrimų metodologiją. Trumpai pristatydamas savo atliktus tyrimus, apibendrintus monografijų serijoje *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax III. Die Satztypen: Der einfache Satz*, 1996; *IV. Die Satztypen : Der zusammengesetzte Satz*, 2002, profesorius akcentavo kalbinės tyrėjo kompetencijos būtinumą bei aptarė galimybes ir diachroninės sintaksės tyrimuose tam tikro sinchroninio pjūvio kalbos aprašą sieti su sakinio foninių funkcijų apžvalga, iš grafinio sakinio pateikimo padedančia nustatyti sakinio intonacijų linijas, pauzes, taktą ir ritmiką, nes atidus dėmesys sakinio kalbos garsyno savybėms bei punktuacijos detalėms gali smarkiai pasitarnauti ir antrojo rango tarinio – dalyvinių konstrukcijų – tyrimams.

Kalbos archeologijai galima priskirti Iljos Lemeškino (Praha) pranešimą apie leksinę interferenciją 1262-ųjų metų chronografe, pasireiškiančią rusų kalbai nebūdinga savybinio įvardžio baltiškų formų vartoseną bei absoliutinio naudininko konstrukcijų gausą. Prelegentas aptarė archyvine (XV a. 3-4 dešimt.), Vilniaus (XVI a. 2 dešimt.) bei Zabelino (XVII a. vid.) nuorašuose esančius užrašus, kuriuose minimas Sovijus. Zabelino nuorašas buvo pavadintas įdomiausiu dėl paleografinių duomenų, besiremiančių žo-

džio *čkaz* (kurį galima suvokti kaip nuorodą į naratyvinį kūrinių pobūdį) užrašymais, rodančiais, kad perrašinėtojas turėjęs originalą.

Pavelas Štollas (Praha) hernhutiečių sąjūdį (dar žinomą *Moravijos brolių*, arba *čekų brolių*, pavadinimu) parodė kaip ne vien tik pastoracine, bet ir kultūrine veikla pasižymėjusią organizaciją. Tarpininkavimu tarp liuteronų bažnyčios, vokiečių kalbio elito ir baudžiauninkų pagrįstas sąjūdis paskatinęs ternarinių struktūrų, kuriomis apibūdinami Vakarų Europos kultūros reiškiniai (pagal J. M. Lotmano teoriją Rusijos visuomenės kultūros tradicija apibūdinama kaip binarinės kultūros struktūrų sklaida) ir kurių reprezentavimu paremta šio sąjūdžio bažnytinė praktika ir mokymas, plėtojimąsi Latvijoje. Latvijoje įsteigti kultūros centrai rodo, koks dėmesys buvo skiriamas išsilavinimui ir rašto kultūrai: atidaryta apie 150 maldos namų, 1738 m. įkurta mokytojų seminarija Volmare, baudžiauninkai įtraukiami į bažnytinę veiklą, 1739 m. inicijuotas antrasis latviškos Biblijos leidimas. Hernhutiečių rankraštinųjų ir parengtųjų tekstų korpusas pasižymėjęs plačiu žanriniu aspektu: dogmatiniai tekstai, pamokslai, giesmės, biblijos apokrifų vertimai, autobiografijos ir biografinio pobūdžio tekstai, suteikę žinių apie naują pasaulį ir žymėję perėjimą nuo ciklinio prie linijinio laiko sampratos, sukūrė pagrindus latvių kultūros sąsajoms su Vakarų Europos tradicija ir generavo XIX amžiaus psichologinės ir istorinės prozos plėtojimąsi. Hernhutiečių pamėgtas chorinis giedojimas paskatino dainų švenčių tradicijos pradžių (1864 m. I regioninė dainų šventė; 1873 m. – visos Latvijos). Prelegentas hernhutiečių sąjūdžio dalyvių elgseną nulėmusį pagrindinį

kodą – širdies (sąžinės) kultūrą – įvardijo kaip labai svarbią dvasinę atspirtį tautinės latvių emancipacijos procese.

Asta Vaškelienė (Vilnius) nagrinėjo Lietuvos XVIII a. lotyniškosios proginės literatūros genologinius ypatumus. Jos pranešimas buvo paremtas Vilniaus Akademijos ir pijorų ordino leidinių gretinimu. Aptarti jėzuitų į mokymo sistemą įvedami nauji dalykai: prancūzų, vokiečių kalbų dėstymas, matematika ir retorika; panašiomis nuostatomis vadovavosi ir pijorai: didelis dėmesys lotynų kalbai, gramatikai, sintaksei, retorikai, akcentuojant poreikį kiek pavėlinti antikos studijas. Nagrinėjamas laikotarpis buvo apibūdintas kaip pamažu naikinantis griežtas žanrų ir rūšių sąvokų ribas, menkinantis panegirikos ir kūrinių, skirtų pagerbti mirusįjį, pozicijas. Bendra kūrybos tendencija suko paprastėjimo linkme – nuo poezijos prie prozos.

Jūratė Pajėdienė Mikalojaus Daukšos *Kathechisme...* (1595) esančias originalias teksto atkarpas siūlė vertinti ne vien kalbiniu, bet ir kultūriniu požiūriu. Daukšai priskirtinų papildymų, intarpų ir perdirbinių visumą skirstant teminėmis grupėmis išryškėja tokio sisteminio grupavimo teikiamos galimybės, leidžiančios daryti išvalgas apie paties Daukšos pažiūras ir jų formavusios aplinkos įtakas bei apie didžiųjų vertimo darbų tikrąją chronologinę seką, nes kai kurios originaliosios (vertinant Jokūbo Ledesmos lenkiško leidimo teksto versijos požiūriu) *Katekizmo* detalės yra perkeltos iš Jokūbo Wujeko *Postilės* vertimo, o tai leidžia patvirtinti spėliones, kad *Postilę* Daukša buvo išvertęs ar bent pradėjęs versti anksčiau nei *Katekizmą*.

Aurelija Mykolaitytė (Kaunas) skaitė pranešimą „Barokiškieji K. Sirvydo

Punktai sakymų ornamentai“. Pranešėja XVI amžiaus pamokslininkų tekstų pasakojimą apibūdino kaip skaidrų, argumentuotą, o XVII amžiaus – kaip alegorinį. Pastarąjį buvo pasirinkęs ir Konstantinas Sirvydas, tuo pratęsęs žymiojo jėzuitų pamokslininko Petro Skargos tradiciją, pamokslu siūliusią argumentuotai, vieningai, estetiškai privirsti auditoriją suklusti. Sirvydo *Punktų sakymų* bruožas – kiekvienos dalies išbaigtumas, bandymai pateikti atsakymus į egzistencinius klausimus. Alegorijos, paralelizmai, kontrasto principu kuriami tekstai leidę perteikti barokišką žmogaus pasaulėvoką, todėl Sirvydas apibūdintas kaip brandžiojo baroko autorius, kurio pamoksluose galima išvystyti daug grožinio kūrinių bruožų. Diskusijų metu moderatorius Vaidas Šeferis siūlė atkreipti dėmesį, kad aptartąsias formas figūras reikėtų sieti ne vien su baroko epocha. Šis pranešimas taip pat išprovokavo diskusiją dėl galimybių senųjų tekstų leidimus parengti ne vien originalą atitinkančia, bet ir plačiajam skaitytojui adaptuota užrašymo versija.

Sigitas Narbutas (Vilnius) siūlė praplėsti išsigalėjusią lituanistikos sampratą ir su didesnėmis viltimis pažiūrėti į lituanistikos ir senųjų raštų tyrimų, jų sklaidos ateitį. Akcentuota mintis, jog senosios raštijos tyrimai neįmanomi be bendrų ir plačių Lietuvos kultūros studijų. Turi būti nepamirštas rankraštinis Lietuvos raštijos paveldas, kitakalbių autorių kūrinių tyrimai, kaupiama ir skelbiama bibliografinė informacija, puoselėjami tarpdisciplininiai ryšiai bei skatinama įgyvendinti bendrus projektus, į kuriuos turėtų būti kviečiami ir užsienio lituanistikos centrų darbuotojai. Tai padėtų ne tik atsikratyti literatūrologams prikišamo teminio ribotumo, bet ir

paskatintų naujoviškesnius ir įvairesnius senosios raštijos tyrimus. Pranešimas išprovokavo diskusiją dėl galios struktūrose dirbančių žmonių lituanistinės ir kultūrinės kompetencijos trūkumo, nesugebėjimo matyti ne tik potencialių žaidėjų, bet ir realiai veikiančių žmonių.

Loreta Vaičiulytė-Semėnienė nurodė, kad stambesniuose dabartinės lietuvių kalbos gramatikos aprašuose dėstomos nuomonės apie galimą daiktavardžiais reiškiamo predikatyvo morfosintaksinį žymėjimą yra palyginti prieštaringos. Remiantis Jono Bretkūno *Postile* (1591) ir Konstantino Sirvydo *Punktais sakymų* (1629), galima teigti, kad XVI a.–XVII a. lietuvių kalboje daiktavardžio predikatyvas morfosintaksiškai buvo žymimas panašiai kaip ir dabartinėje kalboje. Pranešėjos įsitikinimu, lietuvių kalbotyroje įprasto predikatinio daiktavardžio žymėjimo linksniu sieti su semantiniais skirtumais *pastovu* vs. *laikina* nepakanka norint paaiškinti tuos atvejus, kai vardininkas ir įnagininkas sakinyje gali būti vartojami kaip *morfosintaksiniai variantai* (įprasta manyti, kad statiškas požymis yra reiškiamas vardininku jungties *būti* sakiniuose, o dinamiškam požymiui žymėti jungties *tapti* sakiniuose paprastai būna vartojamas įnagininkas). Pranešėja siekė parodyti, kad predikatinio daiktavardžio žymėjimas linksniu yra laipsniškas: daiktavardis prototipiškai žymi daiktus, kurie laiko atžvilgiu yra nekintantys, todėl predikatiškai vartojamu daiktavardžiu reiškiamo požymio (ne)dinamiškumą laike turėtų rodyti jungtis arba morfosintaksinis žymėjimas, – tuo ir pagrįsti vardininko ir įnagininko linksnių vartosenos skirtumai. Predikatinio daiktavardžio linksnio pasirinkimui didesnės įtakos turi formalūs

kriterijai (*vientisinis* ar *sudėtinis sakinys*, *nežymėta* ar *žymėta žodžių tvarka* ir kt.). Vieni semantiniai kriterijai (pvz., tokie kaip *statiškas* vs. *dinamiškas*) gali turėti didesnės įtakos daiktavardžio predikatyvo žymėjimui nei kiti (pvz., tokie kaip *gyvas* vs. *negyvas*), o įnagininką linkstama vartoti kaip diakritinį ženklą skiriant gramatinės veiksnio ir predikatyvo funkcijas.

Liucijos Čitavičiūtės (Vilnius) pranešimas buvo skirtas aptarti lietuvių kalbos pozicijas Karaliaučiaus universitete nuo pirmųjų spausdintų filologinių knygų iki lituanistikos studijų centro. Juo tapo *Lietuvių kalbos seminaras*, veiklą pradėjęs XIX a. pirmojoje pusėje, kai 1810 m. jo direktoriumi ir dėstytoju buvo paskirtas M. L. Rėza, laikytas geriausiu to meto universiteto kalbininku ir sugebėjęs išugdyti visą būrį gabių filologų, tarp kurių buvo ir F. Kuršaitis, po Rėzos mirties pats daugiau kaip 40 metų vadovavęs šiam seminarui.

Lapkričio 9 dienos rytinį posėdį pradėjęs Bonifacas Stundžia (Vilnius) aptarė keliakalbių senųjų žodynų faktų tyrimo metodologijos klausimus, akcentuodamas mintį, kad norint gauti patikimus rezultatus vienos kalbos faktų tyrimo negali pakakti. Rankraštiniame vokiečių-prūsų Elbingo žodynėlyje esančių sudurtinių daiktavardžių analizę pradėjęs nuo germanų ir baltų dūrinių sistemų apžvalgos, determinatyvinius dūrinius su daiktavardiniu antruoju dėmeniu pranešėjas apibūdino kaip abiem sistemoms būdingus, o po linkį sudaryti dūrinius su veiksmožodiniu antruoju dėmeniu pavadino būdingesniu baltų kalboms. Germanų kalbose dūriniai yra gausiausias žodžių darybos būdas, o baltų kalbose pagal produktyvumą jie eina po priesagų vedinių. Atlikta Elbingo žo-

dynėlio dūrinių gretinamoji analizė leidžia teigti, kad didžioji dalis prūsų kalbos dūrinių nėra patyrę vokiečių kalbos įtakos, o negausius prūsiškuosius konvergencinius sudurtinius daiktavardžius galima priskirti dviem – tikslų (pvz., pr. *sasin-tinklo* : vok. *hasen-garn*) ir kūrybiškų (pvz., pr. *caria-woytis* : vok. *her-schaw*) – kopijų tipams.

Vytautas Kardelis (Vilnius) rytų aukštaičių vilniškių patarmę (ją mėgstama apibūdinti pritaikant didelės diferenciacijos teoriją, besiremiančią nuostata „kas parapija – tai šnekta“), apibūdino kaip fonologiniu požiūriu gana vieningą plotą, kuriame gali būti ryškių fonetinių skirtumų. Įvertinęs patarmėje esančius fonetinius skirtumus kaip natūralią synchroniją, pretelegentas prisipažino nematęs reikalo kalbėti apie šnektų konvergenciją ar divergenciją ir teigė, kad remiantis rytų aukštaičių vilniškių patarmės medžiaga galima paneigti jauna-gramatikų tezę skelbiančią, kad vienodoje pozicijoje esančių garsų kitimas vyksta be išimčių, todėl tame pačiame plote negali egzistuoti fonetinių gretynių. Sistemine faktų analize pagrįstą požiūrį įvardijęs kaip patikimesnį už tradicinį (atomistinį), pranešėjas teigė, kad pats fonologinis procesas sunkiai chorologizuojamas, todėl galima kalbėti tik apie fonologinį vyksmą, pabrėžiant, kad neutralizacija yra nuo laiko nepriklausomas reiškinys.

Tomášo Hoskoveco pranešimo „Struktūrinio (ne tik lietuvių) kalbos aprašo panchroninės sąsajos“ idėjos buvo pagrįstos lietuvių ir indoeuropiečių veiksmažodžio paradigmų raidos gretinimu. Supažindinta su formaliosios morfologijos pritaikymo funkciniam kalbos sistemos aprašui galimybėmis, kurios išdės-

tytos pranešėjo parengtoje monografijoje *Formální morfologie litevštiny ve funkčním popisu jazyka* (2007).

Perspektyvos. Masaryko universitete įsikūrusio Baltų kalbų ir lingvistikos instituto nuolatinių darbštuolių pakol kas vos keletas: daktaras Vaidas Šeferis (pagrindinis aprašytosios konferencijos organizatorius), docentas Tomášas Hoskovecas, lektorius Almis Grybauskas, magistrantas Igoris Vitekas. Kiti dirba atvažiuojančių svečių statusu. Naujojo baltistikos centro veiklą norėtusi (perfrazuojant Štollo pasakojimą apie hernhutiečių kodą) įvardyti kaip lietuviškos kultūros kodo užuomazgą čekų kultūroje, įsivaizduojant šviesias šio centro perspektyvas, o jo darbuotojams linkint sėkmės jų pradėtoje švietėjiškoje misijoje. Visiems įprasta savo kultūrą vertinti kaip vienintelę ir normai atstovaujančią, jai priskirti organizuotumo požymius, o kitų trūkumus vadinti organizuotumo nebuvimu (Lotman 1992, 386)². Vertinant įvykusį renginį sunku pamiršti Vaido Šeferio nuširdumą, derantį su išskirtiniais gebėjimais organizuoti, moderuoti, pasakoti, uždegti... Matant tokius gebėjimus (ir apgailestaujant, kad didelės erudicijos žmonių visada pritrūksta pačioje Lietuvoje) galima pasidžiaugti, kad lietuviškos kultūros ir elgsenos kodas Čekijoje yra ir bus atstovaujamas iš geriausios pusės – kaip turintis puikų organizuotumo požymių.

Jūratė PAJĖDIENĖ
[juratep@ktl.mii.lt]

² Plg. Jurij M. Lotman, *Избранные статьи* 1, Tallinn: Aleksandra, 1992.